

De inleiding tot de Kritiek van het oordeelsvermogen

Willem Visser

Het navolgende beoogt een zeer korte weergave te presenteren van de inhoud van de definitieve inleiding tot de *Kritiek van het oordeelsvermogen*, en daarmee van het hele boek. Ik zal zo weinig mogelijk commentaar leveren.

Eerst het probleem. Er is het gebied van de zintuiglijkheid of de natuur, waarvoor het verstand de constitutieve begrippen bevat. Die natuur heeft een bovenzintuiglijk substraat. Daartegenover ligt het gebied van de vrijheid. Dat is bovenzintuiglijk. De wetgever is er de praktische rede. Voorzover het menselijk subject de zedenwet gehoorzaamt, is hij vrij van de causale keten, en heeft deel aan de noumenale wereld. De effecten van zijn handelen maken echter weer deel uit van de wereld der verschijningen en hun wetten. De vraag is nu of, en hoe, we uitgaande van de eenheid van het noumenale aan de subjectzijde en dat aan de objectzijde, een brug kunnen slaan over de 'onafzienbare kloof' tussen het gebied van het vrijheidsbegrip en dat van het natuurbegrip. Met andere woorden: kan het noumenale invloed krijgen op de wereld die we om ons heen zien, en zo ja, hoe?

Kant begint met te zeggen dat die invloed er móet zijn. En dus kan die invloed er zijn, mogen we er in gedachten aan toevoegen. We kunnen en moeten de natuur zo denken alsof er een zedelijk doel aan ten grondslag ligt, en het middel daartoe is de instantie die tussen rede en verstand in staat, namelijk het oordeelsvermogen.

In de zuivere filosofie heeft het oordeelsvermogen geen eigen status en geen eigen principes; het dient de rede of het verstand. De algemene functie ervan is het rangschikken van het bijzondere onder het algemene. Het kan constitutief zijn, namelijk wanneer het door middel van zuivere verstandsbegrippen de objectieve eenheid van de ervaring sticht – in dienst van het verstand het bijzondere door het algemene bepaalt. Een kritiek van dit oordeelsvermogen is onmogelijk.

Een tot dan toe veronachtzaamde functie van het kenvermogen gaat echter de omgekeerde weg: het zoeken van het algemene bij het bijzondere. Deze weg van het bijzondere naar het algemene kan niet bepalend of constitutief zijn; het is subjectief en regulatief. Kant noemt dit kenvermogen het reflecterend oordeelsvermogen, en de oordelen ervan reflexief. Het reflecteert op het gegevene. Dit vermogen heeft wel een eigen a priori principe, namelijk doelmatigheid, dat ons er in het algemeen toe brengt de natuur zo te beschouwen, alsof een verstand de grond van de eenheid in de verscheidenheid van haar empirische wetten bevat. Omdat het om een a priori principe gaat, is een kritiek van dit vermogen mogelijk. Het resultaat daarvan vormt het eerste deel van de *Kritiek van het oordeelsvermogen*. Die kritiek

scheidt het transcendentale van het empirische gevoel van lust en onlust, zoals ze dat eerder deed voor het kenvermogen sec en het vermogen tot begeren.

Reflectieve oordelen zijn er in twee soorten. De eerste soort betreft zich op het gevoel van lust en onlust, en drukt subjectieve doelmatigheid van het gevoel uit; de tweede betreft zich op verstand en rede, en drukt subjectieve doelmatigheid van de natuur uit. Ik wijs erop dat het 'alsof' van de eenheid in de verscheidenheid van de empirische wetten van de natuur zich ook betreft op het gevoel van lust en onlust, en niet alleen op het verstand en de rede, wat je in eerste instantie zou denken.

De eerste soort zijn esthetische reflexieve oordelen, de tweede teleologische.

Esthetische oordelen zijn er ook weer in twee typen. In het oordeel 'A is mooi' drukken we een lust uit in de harmonie van verbeeldingskracht en verstand bij de apprehensie van het object, die ons dat object als doelmatig voorstelt. Omdat die doelmatigheid zuiver formeel is - er is geen belang, geen doel, geen zintuiglijkheid mee gemoeid - is het oordeel algemeengeldig en constitutief. Met het oordeel 'A is mooi' eisen we - Kant gebruikt hier het woord 'zumuten' - dat iedereen ons oordeel onderschrijft. Over smaak valt wel degelijk te twisten, aldus Kant. In de *Kritiek van de zuivere rede* wilde Kant de vrijheid redden, in de *Kritiek van het oordeelsvermogen* wilde hij het classicisme á la Winckelmann - 'edle Einfalt, stille Grösse' - transcendentaal funderen en daarmee beschermen tegen de opkomende 'stormvloed' van de *Sturm und Drang* beschermen.

Kant zegt dat het ontwikkelen van smaak de ontvankelijkheid van de geest voor het morele gevoel bevordert: het schone en verhevene zijn 'doelmatig met betrekking tot het morele gevoel'.

Teleologische oordelen zijn een aangelegenheid van het reflexieve oordeelsvermogen als dienstmaagd van verstand en rede. Ze hebben de vorm 'A is een natuurdoel', wat betekent dat we voor de verklaring van A moeten uitgaan van een dubbele causaliteit: er is een oorzaak van het object als gevolg, en tegelijk staat de voorstelling van dat gevolg, het object, aan de basis van die oorzaak. Het lijkt alsof de natuur het object, een organisme, met opzet doelmatig heeft gevormd, alsof het een doel van de natuur is. Hier scheidt de kritiek het mechanisme van de natuur van de doelgerichtheid die we haar moeten toeschrijven. Dit teleologisch oordeelsvermogen stelt ons in staat de hele natuur te beschouwen als doelmatig, gericht op een einddoel, namelijk de moreel handelende mens. Die mens verwerkelijkt in zijn moreel handelen het doel van de schepping, en maakt die schepping al doende zedelijk.

Ik paraphraseer Kant: het verstand laat het bovenzinnelijke substraat onbepaald, het oordeelsvermogen geeft dat substraat bepaalbaarheid, en de rede zorgt voor de bepaling.

Ik recapituleer: de ervaring van het verhevene wijst op gevoeligheid voor het zedelijke, de ontvankelijkheid voor het schone vormt het voorportaal van het zedelijke, en het oordeelsvermogen stelt ons in staat de natuur te zien als een doelmatig proces, dat door de zedelijk handelende mensheid ergens in de eeuwigheid rust vindt in een verzedelijkte kosmos.

Opmerkelijk, ten slotte, is de afwezigheid van de morele component in de eerste versie van de inleiding. De systematiek van de definitieve versie van de *Kritiek van het oordeelsvermogen* wordt immers gedragen door de begrippen doelmatigheid, doel en zedelijkheid.¹

vissersvetla@cs.com [1]

1. Deze bijdrage is een bewerking van de tekst die is uitgesproken op het congres De hele Kritiek van het oordeelsvermogen in 12 uur!, dat op 24 juni 2010 in het Academisch Centrum Spui25 te Amsterdam heeft plaatsgevonden. Ga voor een overzicht van alle sprekers en onderwerpen naar [het volledige programma](#). [2]

© Estheticatijdschrift.nl

Gedownload van de pagina's van <http://www.estheticatijdschrift.nl>

Links:

[1] <mailto:vissersvetla@cs.com>

[2] <http://www.estheticatijdschrift.nl/magazine/2010/kritiek-van-het-oordeelsvermogen/de-hele-kritiek-van-het-oordeelsvermogen-12-uur>